

Артем КРАМАРЕНКО

СПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто систему показників щодо взаємодії економічної безпеки держави та конкурентоспроможності національної економіки. Проаналізовано основні методики та показники взаємодії, виявлено їх суперечності. Запропоновано ввести на додаток індексу конкурентоздатного зростання «індекс національної безпеки».

У дослідженнях науковці виділяють загальну грань перетину економічної безпеки і конкурентоспроможності національної економіки, спираючись виключно на понятійний апарат цих двох категорій¹. Виділення такої грані є необхідним з тієї причини, що, на наш погляд, категорії економічна безпека і конкурентоспроможність не є антиподами. Навпаки, і економічна безпека і конкурентоспроможність, є інструментами досягнення стабільного розвитку держави.

При аналізі теоретичних основ економічної безпеки було використано підхід вітчизняних вчених Н.Н.Ермошенко, Г.А.Пастернак-Таранушенко, а також було побудовано графічну модель системи національної безпеки, що заснована на редукторі С.Воронцова. Окрім цього, велике значення мають роботи російського вченого С.Глаз'єва, зарубіжних вчених Беренса Х., Портера М., Сакса Дж., Шімаї М.

Метою статті є спроба більш доказового визначення грані взаємодії економічної безпеки і конкурентоспроможності на основі детально розглянутих методик визначення рівня конкурентоспроможності і економічної безпеки, а також спираючись на модельні розробки окремих українських вчених та власні пропозиції.

Як вже наголошувалося раніше, досить важко провести чітку грань між всіма складовими системи національної безпеки. Безперечним плюсом системи, побудованої на основі редуктора С.Воронцова, є взаємозв'язок, що чітко виявляється, і взаємодоповнюваність всіх елементів даної системи, що звичайно представляє великий інтерес для розвитку теоретичних пізнань щодо побудови системи національної безпеки. В той же час, така інтерпретація системи національної безпеки ускладнює розвиток прикладних моментів визначення рівня безпеки національної економіки. Цим, на наш погляд, і можна пояснити достатньо низький рівень розроблених моделей визначення рівня безпеки національної економіки.

На наш погляд, доцільним було б представити систему національної безпеки в наступному вигляді що наведений на рис. 1.

Така графічна інтерпретація системи національної безпеки дозволить ефективно суміщати систему моніторингу основних показників національної безпеки, визначення переліку погроз і сфери дії на певну сферу національної безпеки, тим самим підводячи методологічну основу під систему національної безпеки.

Найбільш детально розробленою методикою для визначення рівня економічної безпеки, як вже наголошувалося раніше, є методика С.Глаз'єва. Дану методику все частіше піддають критиці за неможливість її використання, проте покладена в її основу система порогових показників, на наш погляд, має безперечне право на застосування, оскільки вони визначають ту межу, перейшовши яку економіка потрапляє в зону ризику.

Більш того, вважаємо за необхідне застосувати цю методику при побудові методики визначення рівня національної безпеки. Саме система макро- і мікроекономічних показників, що вже склалася, дозволяє оцінювати стан національної економіки. Таким же чином необхідно розробити систему показників, яка б оцінювала стан військової і політичної безпеки.

---

¹ Див. Крамаренко А. А. К вопросу о взаимодействии экономической безопасности и конкурентоспособности национальной экономики. Вестник Донецкого университета. Серия В. Экономика и право. – 2005. – № 1.

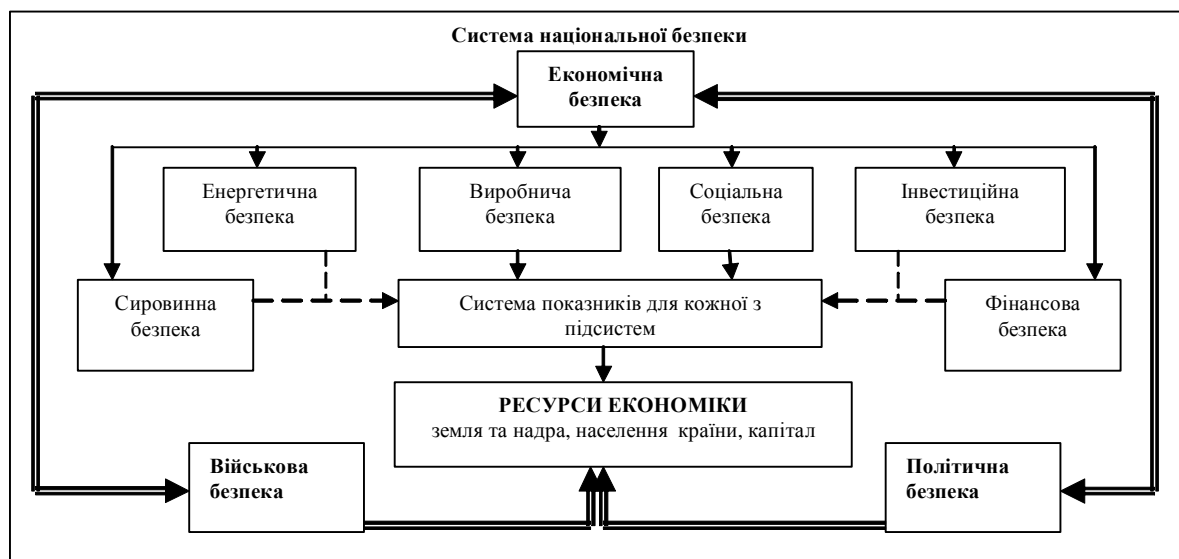

Рис. 1. Графічна модель системи національної безпеки

Національна безпека містить в собі системи економічної, політичної і військової безпеки, які тісно пов'язані між собою. Вважатимемо H_i – досягнення однієї з систем національної безпеки свого порогового значення. Таким чином ми маємо розбиття H_1, H_2, H_3 . Всі ці події задовольняють наступним подіям:

$$1) H_i \cap H_j = \emptyset, i, j;$$

$$2) H_1 \cup H_2 \cup H_3 = \Omega.$$

Вважатимемо, що подія A - вірогідність досягнення системою національної безпеки свого порогового значення при появі однієї з подій $H_i, i=1,3$. Тоді

$$P(A) = P(H_1)P\left(\frac{A}{H_1}\right) + P(H_2)P\left(\frac{A}{H_2}\right) + P(H_3)P\left(\frac{A}{H_3}\right) \quad (1)$$

Розглядаючи економічну безпеку на рівні підсистем третього порядку (енергетична, виробнича, соціальна, інвестиційна, сировинна, фінансова), визначимо вірогідність досягнення системою економічної безпеки свого порогового значення.

Нехай H_i – досягнення однієї з підсистем економічної безпеки свого порогового значення, A - вірогідність досягнення системою економічної безпеки свого порогового значення при появі однієї з подій $H_i, i=1,6$. Тоді

$$P(A) = P(H_1)P\left(\frac{A}{H_1}\right) + P(H_2)P\left(\frac{A}{H_2}\right) + P(H_3)P\left(\frac{A}{H_3}\right) + P(H_4)P\left(\frac{A}{H_4}\right) + P(H_5)P\left(\frac{A}{H_5}\right) + P(H_6)P\left(\frac{A}{H_6}\right) \quad (2)$$

І так далі, поступово опускаючись до підсистем нижчого порядку і визначаючи вірогідність настання події A - досягнення порогового значення. У свою чергу, ці розрахунки необхідно проводити на основі моніторингу системи показників, що характеризують кожну підсистему національної безпеки. У випадку, якщо подія A все ж таки наступила, то вірогідність гіпотез можна переоцінити на основі формули Байеса:

$$P\left(\frac{H_i}{A}\right) = \frac{P(H_i)P\left(\frac{A}{H_i}\right)}{P(A)}, \quad (3)$$

де $P(A)$ розраховується за формулою повної вірогідності.

Подібна переоцінка дозволить визначити, яка з складових системи національної безпеки призвела до досягнення національною економікою рівня загрози.

У процесі пошуку оптимальної моделі національної безпеки українські учені спираються на систему коефіцієнтів, що розроблені Г.А.Пастернак-Таранушенко. Проте розрахунки, наведені у попередніх роботах, показують, що дані коефіцієнти потребують доопрацювання. Наприклад, при розрахунку

коефіцієнту забезпеченості сумарну вартість (ціна мінімальних потреб людини в Україні) $\sum_{i=1}^p \Pi_{\min}$

необхідно брати по кожній мінімальній потребі. Викликає питання також використання в цьому коефіцієнті показник мінімального доходу на людину в Україні $D_{\min}$. Згідно вживаній формулі коефіцієнт забезпеченості багато в чому залежить від рівня мінімального доходу на людину, що суперечить самій логіці побудови системи економічної безпеки і забезпечення конкурентоспроможності. Використання $D_{\min}$ заздалегідь підводить даний коефіцієнт до порогової для безпеки відмітки, і його штучне завищення всього лише піднімає критичний поріг, але не сам рівень безпеки. Крім того, мінімальний дохід необхідно обчислювати в розрізі всіх регіонів України, а не тільки по сфері, яка характеризується мінімальним доходом на душу населення. На наш погляд, більш доцільним було б використання в даній формулі замість $D_{\min}$ показника середнього доходу на душу населення. З урахуванням внесених пропозицій формула розрахунку коефіцієнта забезпеченості виглядатиме таким чином:

$$K_{\text{заб}} = \frac{D_{\text{ср}}}{\sum_{i=1}^p \Pi_{\min}}, \quad (4)$$

де $K_{\text{заб}}$ – коефіцієнт забезпеченості
 $D_{\text{ср}}$ – середній дохід на людину в Україні, грн.

$\sum_{i=1}^p \Pi_{\min}$ – сумарна вартість (ціна мінімальних потреб людини в Україні з кожного набору потреб),

грн.

і..., p – види мінімальних потреб людини.

Кожен з наведених коефіцієнтів повинен бути більше або рівний 1, тільки в даному випадку він може представляти чітку картину і відображати рівень економічної безпеки національної економіки. Це стосується, перш за все, коефіцієнта забезпечення потреб держави власними матеріальними ресурсами². На наш погляд, необхідно застосовувати зворотнє співвідношення його складових. В цьому випадку він матиме наступний вигляд:

$$K_{\text{вл.заб.}} = \frac{\sum_{o=1}^t M_{\max}}{\sum_{o=1}^t \Pi_{\text{мат. min}}} \geq 1, \quad (5)$$

де $K_{\text{вл.заб.}}$ – коефіцієнт забезпечення потреб держави власними матеріальними ресурсами;

$\sum_{o=1}^t \Pi_{\text{мат. min}}$ – сумарні мінімальні потреби держави в матеріальних ресурсах;

$\sum_{o=1}^t M_{\max}$ – сумарне максимально можливе забезпечення потреб держави власними ресурсами

(здобутими або створеними в Україні);

² Див. Крамаренко А. А. Модели обеспечения экономической безопасности Украины на современном этапе // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Донецк: ДонНУ, 2006.

t – види матеріальних ресурсів, необхідних для нормального функціонування і розвитку України. В цьому випадку коефіцієнт забезпечення потреб держави власними енергоресурсами складатиме:
 $K_{\text{вл.заб.}} = 31,938/105,209 = 0,3$.

Подібні коефіцієнти для США і Росії складатимуть:

$K_{\text{вл.заб.}} (\text{США}) = 1841,79/2621,08 = 0,7$;

$K_{\text{вл.заб.}} (\text{Росія}) = 1288,42/817,5 = 1,57$.

Дані показники в доволі достовірній формі відображають рівень забезпеченості зазначених держав і повною мірою відповідає енергетичним і ресурсним доктринам цих країн.

Розглядаючи методики визначення рівня конкурентоспроможності, ми виявили явні суперечностями теоретичного і практичного характерів. Перш за все, це стосується методики складання індексу конкурентоздатного зростання (GCI). Теоретичну основу розрахунку даного індексу складають чотири групи чинників, в основі одного з них, а саме умови чинників виробництва, лежать такі категорії як природні, людські і фінансові ресурси. Проте, згодом при детальному вивченні даного індексу ми стикаємося з ситуацією, коли схема розрахунку індексу не включає даний чинник. Даний чинник, як наголошувалося раніше, простежуючись на всіх рівнях конкурентоспроможності, виступає як базисний чинник розвитку національної економіки і відсутність його в схемі розрахунку примушує задуматися про суб'єктивність цього індексу. Так, провідна роль у ньому відводиться технологічній складовій і елементам (суспільні інститути і макроекономічне середовище), які є допоміжними для транснаціональних корпорацій, що виступають носіями технологій.

Дискусійним також є питання щодо виділення «основних» і «неосновних» країн, яке проводиться в розрізі технологічного чинника. Вивчаючи еволюцію теорії конкуренції, не складно прослідкувати зміну чинників, які з часом різні учені-економісти виділяли як ключові для посилення конкурентної переваги. Ця зміна поглядів співпадає зі змінами в положенні ведучих капіталістичних держав на світовій арені.

У період становлення будь-якої держави ключовими для неї є так звані «базові» конкурентні чинники (природно-ресурсний і трудовий потенціал). Держава активно застосовує всі заходи для його збереження і нарощування. Згодом, для збільшення своїх конкурентних переваг, починають активно упроваджуватися інновації. Саме тоді технологія стає ключовим чинником для розвитку національної економіки. Розвиток технологій дозволяє не тільки підсилити національні компанії, але і раціонально використовувати наявні «базові» чинники.

Прикладом може служити Англія в період, починаючи з епохи первинного накопичення капіталу і закінчуючи промисловим капіталізмом. Не менш яскравою ілюстрацією зміни ключових чинників може бути становлення американської економіки в кінці XIX століття. Активне накопичення необхідної сировинної бази і залучення емігрантів згодом дозволило зробити технологічний прорив і надовго закріпити США як лідера світової економіки. По такому ж шляху розвитку йде і сучасна Росія, яка, використовуючи свої багаті корисні копалини, активно інвестує в розвиток нових технологій, визначаючи їх як пріоритетний напрям розвитку своєї економіки.

У своїх дослідженнях М. Портер неодноразово відзначав, що найбільші конкурентні переваги і розвинені технології мають ті країни, які обділені природними ресурсами. Дана теза вірна, проте тільки з тієї причини, що ці країни набагато раніше за решту зіштовхнулися з проблемами раціонального використання своїх скарбів. Також неможливо заперечувати той факт, що для здійснення свого технологічного прориву державам необхідні були значні природні і людські ресурси. Наприклад, Японія після Другої світової війни в ході формування «паттерналістської» моделі економіки активно використовувала фінансові механізми, зокрема систему валютних квот, для накопичення природних скарбів і закупівлі нових технологій.

Таким чином, ресурсна складова для розвитку «неосновних» країн є найбільш ваговою, оскільки формує її базові конкурентні переваги по відношенню до інших країн групи або «основних» країн. Цю ж складову активно використовують для підвищення конкурентоспроможності і зарубіжні транснаціональні корпорації. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне ввести в схему розрахунку індексу конкурентоздатного зростання ресурсний індекс. Тоді індекс GCI для «неосновних» країн розраховуватиметься згідно наступної схеми:

$$GCI = 1/2 \text{ ресурсного індексу} + 3/8 \text{ технологічного індексу} + 1/8 \text{ індексу макроекономічного середовища} \quad (6)$$

Питання ж щодо того, що брати за основу при діленні країн на «основних» і «неосновних», є достатньо дискусійним. На наш погляд, як критерій слід брати обсяг ВВП держави і його структуру,

оскільки саме даний макроекономічний показник відображає всі можливості національної економіки, включаючи її природно-ресурсний, тредоресурсний і технологічний потенціал.

В цілому, проблема взаємодії економічної безпеки і конкурентоспроможності знаходиться не тільки в теоретичній, але й в практичній площині. Обидва ці показники розраховуються по абсолютно різних методиках. При цьому, розглядаючи теоретичну проблему взаємодії цих категорій, ми прийшли до висновку щодо тісного взаємозв'язку економічної безпеки і конкурентоспроможності. Маючи в своїй основі загальний об'єкт дії – національну економіку, ці дві категорії повинні мати і однакові методики їх розрахунку.

Система порогових значень С.Глазьева є вельми зручною для моніторингу стану економіки, проте вона несумісна з методиками розрахунку індексу конкурентоспроможного зростання. Індекси, що розраховуються українськими ученими, є фрагментарним відображенням стану національної безпеки.

Розробки у напрямі побудови системи оцінки рівня національної безпеки і конкурентоспроможності вимагають подальшого глибшого опрацювання з використанням всіх напрацьованих вітчизняних і зарубіжних економістів. Поки ж, як спробу приведення у відповідність методик розрахунку обох категорій, ми пропонуємо ввести на додаток індексу конкурентоздатного зростання «індекс національної безпеки» (National Security Index - NSI). По аналогії з індексом конкурентоздатного зростання, а також опираючись на теоретичні розробки в даній сфері, на наш погляд, індекс національної безпеки повинен мати наступну схему розрахунку:

$$\begin{aligned} \text{NSI} = & 1/2 \text{ індексу економічної безпеки} \\ & + 1/4 \text{ індексу військової безпеки} \\ & + 1/4 \text{ індексу політичної безпеки} \end{aligned} \quad (7)$$

У свою чергу, приведені у формулі підіндекси можна розраховувати на основі імовірнісних оцінок, наведених раніше.

Література

1. Ермошенко М.М. *Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення*. - К.: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2001. – 399 с.
2. Пастернак- Таранушенко Г.А. *Индексы безопасного финансирования и обеспечения экономической безопасности Украины // Персонал. -2000. -№ 5. - С. 32-34*
3. Глазьев С. *Основа обеспечения экономической безопасности страны - альтернативный реформационный курс // РЭЖ. – 1997. – №1-2.*
4. Воронцов С. *Экономическая безопасность и пути ее обеспечения в Украине // Финансовая тема. – 1999. - №10. – С.3-6.*
5. Портер М. *Конкуренція*. – К.: Видавничий дім «Вільямс», 2003. – 496 с.
6. Simai M. *The arms race, development and national security interests // Disarmament. –N. Y., 1986. – Vol.9, №1. - P. 70-79.*
7. McArthur, J. W. and J.D. Sachs. 2002. *“The Growth Competitiveness Index: Measuring Technological Advancement and the Stages of Development.” In the Global Competitiveness Report 2001-2002. New York: Oxford University Press for the World Economic Forum.*